

Szabolcsiáda

SZABOLCSI LAJOS: KÉT EMBERÖLTŐ

„Mi nem magyar zsidók, hanem zsidó magyarok vagyunk.” Ezt a sajtárságos stilisztikai alakzatot, *chiazmust*, a második országos zsidó kongresszuson, 1925. november 23-án Vázsonyi Vilmos (1868–1926) mondta ki tételként. Azt akarta vele hangsúlyozni, ami Szabolcsi Lajos (1889–1943) emlékezéseinek görcsösen visszatérő állítása: a magyarországi zsidóság nem nép, nem nemzetiség, hanem magyar felekezet.

Szabolcsi könyve alcímének megfelelően az Egyenlőség című hetilap (1881–1938) történetét idézi föl 1931-ig. Innen a megszűnéséig terjedő rész elveszett vagy lappang. Szabolcsi műve mégsem csupán sajtótörténet: „Személyes emlékezés, de mindenekelőtt családtörténet és az Egyenlőség története” – ahogy bevezetőjében (*Apámról és Emlékiratairól*) Szabolcsi Miklós (*1921) minősíti. Az Egyenlőség története pedig – mint fél évszázados jubileumán Glückstahl Samu felsőházi tag megállapította – tulajdonképpen a magyar zsidóság története.

Az Egyenlőséget Tiszaeszlár hívta életre. A tiszaezlári pör tette a Debreceni Ellenőr ifjú munkatársát, Weinstein Miksát (1857–1915) Szabolcsi Miksaként országosan ismertté, és ösztönözte a Bogdányi Mór alapította Egyenlőség hasábjain szenvedélyes publicisztikai tevékenységre. 1886-ban pedig ő lett a lap tulajdonosa és szerkesztője. Ettől kezdve az Egyenlőség elválaszthatatlan a Szabolcsiaktól. Ahogy Szabolcsi Miksa küzdött a vérvád ellen; az Istóczy–Verhovay-féle Antiszemita Párt ellen; a zsidó vallás befogadásáért, recepciójáért (1895), felekezeti autonómiájáért (1912–13), úgy küzdött fia, Szabolcsi Lajos, 1914-től apjának örökében, szerkesztőként az első világháború alatt a zsidókat ért vádak ellen; a forradalmakban és a Horthy-korszak elején a zsidókat ért bántalmazások ellen; a *numerus clausus* (1920) ellen; a főrendiházi zsidó képviselőtért (1926); a Gömbössel fölülkerekedő jobboldal ellen; az érlelődő zsidótörvények ellen. Ekkor már alulmaradt; lapjától megfosztva a betegség is legyűrte.

Pintér Jenő irodalomtörténete hoz néhány goromba idézetet is az Egyenlőségből, de nem említi, milyen támadások, méltatlan gyalázkodások hívták ki e kényszerű válaszokat. Szomorúan kell megállapítanom, hogy ez a hangvétel olykor Prohászka Ottokár, Teleki Pál vagy Szily Kálmán tollától sem volt idegen. Annál vigasztalóbbak Csernoch János, Balthazar Dezső, Herczeg Ferenc vagy Szekfű Gyula méltányoló sorai.

Ami számomra meghatóan rokonszenves, a két Szabolcsinak *minden támadás ellenére rögeszmeként ismételt hűsége a magyarsághoz*. Ezért szálltak szembe a cionizmussal is. Palesztina Szabolcsi Miksa számára is *Erec Jisraél*, Izrael földje volt: 1905-ben ő szervezte az első zarándokutatót a Szentföldre. Útirajzai, bár kötetbe gyűjtésüket Acscády Ignác sürgette, könyv alakban máig sem jelentek meg. Ő azonban a zsidóság asszimilációjának volt rendíthetetlen meggyőződésű híve, s nem kívánt sem Palesztinába, sem Ugandába, sem Angolába települni, ahová akkoriban némelyek tervezgették a zsidóállamot. *Az antiszemitizmussal egyenlő veszélyt látott a cionizmusban*, hiszen ez éppen azon a ponton kezdte ki a zsidóságot, amely a magyarságba való beilleszkedését könnyítette meg: nemzeti öntudatában, magyar műveltségében. Herzl Tivadarral vitázva 1903-ban Bécsben, hangoztatta: „A magyar zsidó őszintén szereti hazáját, szereti akkor is, ha rosszul bánnak vele.” A világháború kitörésekor Szabolcsi Lajos vezércikében a magyar földet is szent földnek nevezte: „felajánljuk lelkesedve ezért a szent

földért, ezért a nagy és nemes nemzetért: az életünket is". S amikor egyre-másra érte a vád a zsidókat, hogy kivonják magukat a véráldozatból, sőt hasznot húznak a háborúból, rovatot indított lapjában a zsidó áldozatok nyilvántartására. Ellenségei ezeket a krónikákat, statisztikákat gúnyolták „szabolcsiátláknak”. Támadói kényszerítették a folytonos bizonyágtételre: tízezer zsidó hősi halála tett hitet a magyarsággal való azonosulásáról. Fél millió magyarból tízezer zsidó. Ezt a számot 1923. február 6-án a királyi ítélőtábla hitelesítette, amikor Szabolcsi Lajos megnyerte két és fél évig tartó pörét Avarffy Elekkel szemben. József főherceg már 1915-ben így nyilatkozott: „A zsidó is megmutatta, hogy olyan jó hazafi és vitéz katona, mint bárki más.” A szegedi főreáliskola hajdani diákja, báró Szurmay Sándor altábornagy, honvédelmi miniszter 1918-ban a parlamentben szolt közbe, amikor Tisza István a zsidó tisztek helytállásáról beszélt: „Arany vitézségi érmet is kapott akárhány.” Ezt egy ízben, 1932 őszén, újdonsült miniszterelnökként Gömbös Gyula is elismerte: „A zsidóságnak – úgymond – azt a részét, amely sorsközösséget érez a nemzettel, éppen úgy testvéremnek tekintem, mint más magyar testvéremet. Én láttam a háborúban zsidó hősokeket...” Szabolcsi nem említi, de fontos tudni, hogy viszont másfél év múlva Shvoy Kálmán (1881–1971) altábornagyot Gömbös azért küldte nyugdíjba, mert 1933. október 30-án a szegedi zsidótemetőben beszédet mondott, és koszorút helyezett el a zsidó hősi halottak emlékművének fölavatásakor, sőt díszszázadot vonultatott ki az ünnepségre.

Különös: az őszirózsás forradalmat Szabolcsi mindössze „antiszemita forradalomnak” minősítette. E forradalom reprezentánsát, Jászi Oszkárt szintén ellenfelének tekintette. Igaz, történetírásunk nemigen dicsekedett azzal, hogy 1918. november elején zsidók sérelmére gyilkosságok, fosztogatások, gyújtogatások voltak Magyarországon. „A zsidók nem forradalompartiak” – szögezte le Szabolcsi Lajos. A budapesti hitközség pedig 1919. augusztus 28-án megállapította: a kommunizmusnak nevezett tévtan „senkire sem olyan káros és veszedelmes, mint a főleg kereskedelmi és ipari foglalkozást űző zsidóságra”.

1919. január 26-án fölizgatott tüntetők szétrombolták Szabolcsi Lajos lakását és az Egyenlőségnek ugyanott levő szerkesztőségét is. A proletárdiktatúra pedig megszüntette az Egyenlőséget. A Szabolcsinál *széderestét* ünneplő vendégeket másnap a gyűjtőfogházba vitték. Érthető, ha a szegedi zsidó polgárság képviselői ott voltak az ellenforradalmi mozgalmakban – legalábbis az elején. A 46. gyalogezred Mars téri laktanyájának május 7-ei elfoglalásában harmincöt zsidó tiszt vett részt. Közülük Bach Lászlót és Grüner Istvánt még magam is ismertem.

A két forradalom után Szabolcsi megint védekezésre kényszerült: most a zsidó kommunisták miatt. Érvelése szerint Kun Béláék „a zsidó életkeret legszélén elhelyezkedett, ott csüggő, de a kerethez már nem tartozó egyének voltak”. „Oda nem tartoztak, mert kiestek a zsidó vallási keretből, hitet változtatva. De kiestek a zsidóság faji keretéből is, mert egy nemzetközi világforradalomhoz tartoztak, melyhez zsidók éppúgy fűződtek, mint georgiaiak [grúzok], tatárok, mongolok és indusok. Éppen a kommunista korszak tanított meg rá, hogy a zsidóságból ki lehet lépni, tartalmát és lényegét abszolút is le lehet vetközni – azt mondanám – más hit, egy új világvallás kedvéért, melyet kommunizmusnak hívnak.” *A hazai bolsevizmusnak több zsidó áldozata volt, érvelt Szabolcsi, mint ahány zsidó népbiztosa*: harminckilenc vértanúját tartotta nyilván az Egyenlőség. Ez az összes áldozatnak 13,5%-a. A *numerus clausus*, mutatott rá Szabolcsi, ezzel szemben 5%-ban állapította meg az egyetemre fölvehető zsidók számárányát.

Amikor az ellenforradalom fölülkerekedett, Szabolcsi és a hozzá hasonló gondolkodású zsidók csöbörből vödörbe jutottak. A fehérterror megint zsidókat akasztott az orgoványi erdő fáira. Pedig az elszakított területek zsidósága, csekély kivétellel, ragaszkodott magyarságához, és ugyanazt az áldozatot vállalta, mint a többi magyar. Szabolcsi pontos statisztikája szerint 421 627 magyar zsidó került idegen hatalom alá, a magyar zsidóság 46%-a. Az Egyenlőség rendre a magyarsághoz való hűségre buzdította őket. S 1920-ban azon a napon, amikor Szegeden letartóztatták Löw Immanuel (1854–1944) főrabbit, nagyváradi lelkészarsa, Kecskeméti Lipót (1865–1936) így prédikált a zsinagógában: „Zsidó vallás, nem zsidó nemzet. A mi nemzeti érzésünk a magyarságé. Mi az új uralomban is magyar zsidók vagyunk, a magyar érzésnél kitartunk a maga végtelenségében.”

1924-ben a Népszövetség megbírálta Horthy Magyarországot a *numerus clausus* miatt. A magyar zsidók Bethlen István miniszterelnök kérésére olyan nyilatkozatot küldtek Genfbe, amely elutasítja a magyar belügyekre való beavatkozást. Vázsonyi Vilmos először nem fogadta el e nyilatkozatot: nem hajlandó – úgymond – a miniszterelnök védelmére összeveszni a magyar zsidók érdekeinek szószólóival, a nyugat-európai zsidókkal. Löw Immanuel unokaöccse, Baracs Marcell (1865–1933) figyelmeztette: „Nem a kormánynak teszünk szívességet, hanem a hazának.”

Így született meg 1926 májusában ez az önzetlen, áldozatos, lovasias, a bizalmat megelőlegező, megható, gyönyörű, történelmi jelentőségű hűségnyilatkozat:

„Az izraelita vallás recepciójának 30. évfordulóján egybegyűlt zsidó vallású magyarok nevében kijelentjük:

Felekezetünk egyenjogúsága része a magyar alkotmánynak. Polgári és politikai jogainkat a szabadon megnyilatkozó magyar törvényhozás hozta meg, és az iktatta vallásunkat a bevett vallások sorába.

A numerus clausus intézménye ellen küzdve, éppen ezért csak a magyar alkotmányra támaszkodunk, és nem hivatkozunk, és nem is fogunk hivatkozni a békeszerződésnek a felekezeti egyenjogúságot követelő pontjára.

Mi magyarok vagyunk, a magyarság részének valljuk magunkat, és a békeszerződés, mely nemzetünk gyásza, nem lehet a mi jogunk forrása. Bizalommal valljuk, hogy a törvénnyel biztosított egyenjogúságunk épségéért vívott küzdelemben, melyet folytatni meg nem szűnünk, nem maradunk magunkra, hanem velünk lesznek a legnagyobb magyar államférfiak hazafias hagyományainak követői.

A magyar alkotmány alapján állva, a nemes magyar tradíciók feltámadásától várva egyenjogúságunk győzelmét, a numerus clausus ügyét idehaza akarjuk elintézni a magunk kormányával és a magunk törvényhozásával. Tehát semmiféle külföldi tényezőhöz nem fordulunk és nem fordulunk segítségért; ezt, még ha jó szándékból fakad is, magunktól elbárítjuk.”

Bethlenék meghálálták a zsidó magyarok e nemes gesztusát. November 9-én a parlament megszavazta a felsőházi reformot, és az új intézményben helyet adott két rabbinak. Klebelsberg Kunó kultuszminiszter szorgalmazására, hosszú huzavona után, a jobboldal heves ellenállása ellenére, 1928. február 24-én a képviselőház megszavazta a *numerus clausus* „módosítását”, gyakorlatban megszüntetését. „Az 1926. évtől kezdve – írta Szabolcsi – a Bethlen-korszak végéig, tehát négy éven keresztül, a magyar zsidóság élete felfelé menő vonalat mutat.” 1930. február 2-án még ennek a derűlátásnak hangulatában ünnepli, ünneplik az Egyenlőség jubileumát. Szeptember 14-én a horogkeresztesek 107 mandátummal vonultak be a német parlamentbe. „Az árnyék ráfeküdt a ma-

gyar zsidó életre." Gömbös miniszterelnöksége, majd Hitler hatalomra jutása pedig már előre vetítette a tragikumot, amelyet az érzékeny idegzetű költő, Radnóti Miklós fejezett ki *haláltudatának* döbbenetes metaforájával: *Járkálj csak, halálvaítélt!*

Szabolcsi könyve, mint említettem, csonka, tovább már nem követi az eseményeket.

Bár emlékezései jobbadán az országos és a fővárosi eseményeket rögzítik, érdemes megfigyelni néhány szegedi vonatkozást. Így mindjárt azt, hogy a recepcióért folyó küzdelmet 1889-ben Rósa Izsó (1848–1918) ügyvéd, hitközségi elnök, későbbi országgyűlési képviselő indította el. Kezdeményezését a pestiek lekicsinylően a „mezítlábások” mozgalmának nevezték, ám ezek alaposan fölforgatták, megújították a zsidó hit-és közéletet. Föltűnően kevés alkalommal esik szó a kor nagy tudósáról, Löw Immánuelről. Igaz, Szabolcsi elmondja, hogy a szegedi főrabbi bizonyos sérelmei miatt évtizedek óta visszavonult a zsidó közéletől, s neki is csak akkor sikerült az Egyenlőségben való közreműködésre bírnia, amikor átvette a lap szerkesztését. E közreműködés is átmenetinek bizonyult, az pedig tragikusnak, hogy Löwöt Szabolcsiék jelöltjével, Hevesi Simonnal (1868–1943) szemben az ellenzék juttatta a főrendi házba. A proletárdiktatúra idején Szabolcsi Biedl Samu és Balassa Armin bizalmas közvetítésével értesült a szegedi ellenforradalmi kormányok zsidó vonatkozásairól.

Szabolcsi a zsidóság nagy győzelmeként könyvelte el Vázsonyi Vilmos igazságügy-miniszterségét (1917–18). Nem tudni, miért, az első zsidó miniszternek, báró Hazai Samunak (1851–1942), pedig ő 1910-től 1917-ig volt honvédelmi miniszter, a neve sem fordul elő.

A kiadvány jobban törődhetett volna az olvasó tájékoztatásával: megmagyarázhattott volna szavakat (pl. *dajan, gabe, hagbe, kohen, maftir, roshakol*, másutt *rosekol*), kiszűrhetette volna számokban, dátumokban, nevekben előforduló ellentmondásokat. Csak találgatni lehet a zsidó irányzatok közt a *status quo* értelmét: föltehetően a sem ortodox, sem neológ zsidók középutas álláspontját jelzi, amilyen Szabolcsi Lajosé is volt. A helyesírás modernizálása sem sikerült eléggé. Ignatiew ma Ignatyev. A Löwök sosem írták nevüket Löwnek, Rósa Izsó pedig Rózsának; s persze nem volt Róna sem, ahogy a névmutatóban találjuk. Sváb Károly és Schwáb Károly pedig azonos: Torontál megyei földbirtokos, országgyűlési képviselő.

A kötet az MTA Judaisztikai Kutatócsoportjának *Hungarica Judaica* című sorozatában több alapítvány támogatásával 5. kötetként jelent meg. A mai áttekinthetetlen könyvkiadási viszonyok közt érdemes tán fölhívni a figyelmet, hogy a sorozatban eddig megjelent Gazda Anikó *Zsinagógák és zsidó községek Magyarországon* (1991), Haraszi György *Magyar zsidó levéltári repertórium* (1993), Scheiber Sándor *Magyar zsidó hírlapok és folyóiratok bibliográfiája* (1993) és Ines Müller *A Rombach Sebestyén utcai zsinagóga: Otto Wagner fiataalkori műve Budapesten* (1993).

Péter László